شانۆ وەک گەشتێکی ئەخلاقی: خوێندنەوەیەک بۆ کتێبی چەمکەکانی شانۆ

فریاد ئەحمەد
(ئوستراليا)

(١- ٢)

١. پێشەکی

کتێبی "چەمکەکانی شانۆ"ی دوکتۆر فازڵ جاف ، بەشدارییەکی گرنگی لە لێکۆڵینەوەی شانۆی کوردیدا هەیە، کە تێڕوانینێکی قووڵ لەسەر شێوازەکانی نواندن، ئەخلاقی شانۆیی و ڕەگە فەلسەفییەکانی پێشکەش دەکات، لە بارودۆخێکدا کە سەرچاوەی جیددیی شانۆ بە زمانی کوردی دەگمەنە، بۆیە ئەم کتێبە گرنگییەکی زیاتری دەبێت. ئەو پێوەندی لە نێوان نەریتە شانۆییە جیهانییەکان، لەگەڵ تێگەیشتنێکی بیرمەندانەی ناوخۆیی دەکات.

لەم بەرهەمەدا، د. فازڵ جاف کارەکانی کەسایەتییە گەورەکانی وەک ستانیسلاڤسکی، مایرهولد و برێخت شرۆڤە دەکات، لەگەڵ دەستنیشانکردنی ڕۆڵی بەرپرسیاریەتی ئەخلاقی لە شانۆدا. ئەم کتێبە تەنیا ڕێبەرێکی تەکنیکی نییە؛ بەڵکوو مانیفێستێکی فەلسەفییە بۆ ئەو ئەکتەر و دەرهێنەرانەی کە بەدوای دروستکردنی هونەری واتادار و گۆڕانکاریدا دەگەڕێن، هەروەها باس لە پێویستییە هەنووکەییەکانی هونەرمەندانی کورد دەکات، بۆ ئەوەی کارەکانیان نەک تەنیا لە بواری هونەریدا، بەڵکوو لە بەها مۆراڵی و مرۆڤایەتییەکانیشدا بچەسپێنن.

ئەوەی کە "چەمکەکانی شانۆ"، بە تایبەتی گرنگ دەکات، پێداگرتنیەتی لەسەر ئەوەی کە هونەر هەرگیز بێلایەن نییە. ئارگۆمێنتی نووسەر ئەوەیە کە کاری ئەکتەر لە بەرپرسیارێتییەکانی ژیان، دڵسۆزی، بەرپرسیاریەتی کۆمەڵایەتی، و دەستپاکی ئەخلاقی جیاناکرێتەوە، لە سەردەمێکدا کە شانۆ زۆر جار وەک کەیف و خۆشی، یان نمایشێکی بازرگانی مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت. ئەو پێداگری دەکات لەوەی پێشکەشکردنی هونەری ڕاستەقینە دەبێت کردەیەکی ئەخلاقی بێت بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ واقیع، نەک هەڵاتن لێی، چونکە بە قووڵی بەهرە لە بڕوای ستانیسلاڤسکی بۆ ڕاستگۆیی و نەزمی ئەخلاقی، سەرنجی مایرهولد بۆ توانایی دەربڕینی جەستە و ڕوانگەی برێخت بۆ شانۆی وشیاریی سیاسی وەردەگرێت. لە کتێبەکەدا ئەم کەسایەتییانە

تەنیا وەک سەیروسەمەرەی مێژوویی پیشان نادرێن، بەڵکوو دەنگێکی پێویستن کە هێشتا هونەرمەندانی هاوچەرخ ڕووبەڕووی ئەوە دەکەنەوە کە ڕۆڵیان لە کۆمەڵدا چییە.

لە زەمینەی کوردیدا، کتێبەکەی د. فازڵ جاف گرنگییەکی دووچەندەی هەیە، لەلایەکەوە، خوێنەرانی کورد بە ڕەوتە سەرەکییەکانی شانۆی جیهان ئاشنا دەکات و زانیاری مێژوویی و تیۆری پێویست بۆ هەر هونەرمەندێکی جیددی دابین دەکات، لەلایەکی ترەوە، ڕێگەی پێشکەوتن پێشکەش دەکات: دیدێک بۆ شانۆ وەک ئامرازێک بۆ نوێبوونەوەی کولتووری، تێڕامانی ئەخلاقی و بەرەنگاری، لە کاتێکدا شانۆی کوردی دوای دەیان ساڵ پەراوێزخستن هەوڵ دەدات خۆی پێناسە بکاتەوە، ئەم کتێبە نەک تەنیا وەک لێکۆڵینەوەیەک، بەڵکوو وەک بانگەوازێک بۆ کردار دەردەکەوێت.

هونەرمەندان بۆ بنیادنانی شانۆیەک هان دەدات کە لە واقیعی کوردیدا ڕەگی داکوتاوە، بەڵام بۆ دیالۆگێکی جیهانی لەسەر پشتە، شانۆیەک کە خزمەتی ڕاستی دەکات، نەک دەسەڵات، ئامانجی بێداربوونەوەیە، نەک خۆشگوزەرانی.

بەم جۆرە، "چەمکەکانی شانۆ" لە چوارڕیانی چەندان گفتوگۆی گرنگدا ڕاوەستاوە- سەبارەت بە داهاتووی کولتووری کوردی، ڕۆڵی هونەر لە کۆمەڵدا، هەروەها بنەما ئەخلاقییەکانی نمایشکردن. کتێبێکە پێویستی بە خوێنەرانێک هەیە نەک تەنیا لەسەر تەکنیکەکانی نواندن، بەڵکوو لەسەر مەبەستی خۆیان وەک هونەرمەند و مرۆڤ قووڵ بیر بکەنەوە. ئەم نووسینە پێداچوونەوەیە، سەرەتا پوختەیەکی وردی بیرۆکە و بەڵگە سەرەکییەکانی سێ بەشی یەکەمی کتێبەکە پێشکەش دەکات، پاشان لە ڕووی ڕەخنەوە خاڵە بەهێز و سنووردار و لەمپەرەکانی هەڵدەسەنگێنێت و لە کۆتاییدا بە هەڵسەنگاندنێکی بەرفراوانتر لە بواری لێکۆڵینەوەی شانۆدا، کۆتایی دێت.

٢. پوختەی ناوەرۆک

٢.١ ستانیسلافسکی: شانۆ وەک نەزمێکی ئەخلاقی

دوکتۆر فازڵ جاف سەرنجێکی بەرچاو بۆ کۆنستانتین ستانیسلافسکی تەرخان دەکات، وەک کەسایەتییەکی بنەڕەتی لە تێگەیشتنێکی گشتی نواندندا دەیناسێنێت. بە پێچەوانەی زۆر کەسەوە کە سەرپێییانە کاری ستانیسلافسکی لەسەر زاراوە تەکنیکییەکانی وەک "میتۆدی نواندن" تەسک دەکەنەوە، ئەو قووڵتر دەڕوات، جەخت لەسەر دیدگەیەکی ئەخلاقی قووڵ لە ناوەرۆکی سیستمی ستانیسلافسکی دەکاتەوە. بەپێی خوێندنەوەی فازڵ جاف، ستانیسلافسکی بڕوای وابوو کە پیشەی ئەکتەر لە کارەکتەرە ئەخلاقییەکەی جیا ناکرێتەوە. ئەرکی سەرەکی ئەکتەر نواندن نەبوو، بەڵکوو ژیان ڕاستگۆیانە لەژێر هەلومەرجی خەیاڵیدا بوو، ئەمەش نەک تەنیا تەکنیکی دەرەکی، بەڵکوو نەزمێکی توندی ناوەکی، پرۆسەیەکی بەردەوامی خود- پشکنین، ڕاستگۆیی و هەوڵدان بەرەو ڕاستی پێویست بوو.

نووسەر بە شارەزاییەوە چەمکە سەرەکییەکانی پراکتیکی ستانیسلافسکی دەخاتە ڕوو: "هێڵی بەردەوامی کردار"ی ئەکتەر، گرنگی ئامانجەکان و سوپەر- ئامانجەکان، پەرەپێدانی یادەوەری سۆزداری و بەدواداچوونی پاساوی ناوەکی بۆ هەموو کردارێک لەسەر شانۆ، بەڵام لە دەرەوەی ئەم تەکنیکانە، بەردەوام بۆ داوای ئەخلاقی بنەڕەتی ستانیسلافسکی دەگەڕێتەوە: ئەکتەر دەبێت ڕەسەن بێت. نمایش بەبێ ڕەسەنایەتی و ڕاستگۆیی، دەبێتە شتێکی بەتاڵ، میکانیکی و پاشان بۆ هونەرمەند و بینەران وێرانکەر دەبێ. سیستمی ستانیسلافسکی تەنیا ڕێگەیەک نییە بۆ بەرهەمهێنانی نمایشێکی ڕازیکەرانە؛ بەڵکوو ڕێگەیەکە بۆ بەرهەمهێنانی مرۆڤی ڕاستگۆ- هونەرمەندانێک کە پابەندن بە دڵسۆزی، بێفیزی، و ڕێزگرتن لەو حەقیقەتەی کە نوێنەرایەتی

دەکەن.

لە "چەمکەکانی شانۆ"دا، نووسەر ئاماژە بەوە دەکات کە چۆن ستانیسلاڤسکی سەرکەوتنی ئەکتەری بە گەشەی کەسی خۆیەوە بەستووەتەوە، ئەکتەرێک کە لە ژیاندا درۆدەکات، لەسەر شانۆش درۆ دەکات؛ ئەکتەرێک کە ئاسوودەیی لە پێش ڕاستییەوە دادەنێت، حەتمەن هونەرەکەی بەفیڕۆ دەدات، بۆیە نواندن دەبێتە پرۆژەیەکی ئەخلاقی بۆ هەموو ژیان، کە کارامەیی و تەکنیک و ئەفراندن دەبێت لەگەڵ گەشەی ئەخلاقی هاوتا بێت. نووسەر ئەمە بە نەریتە فەلسەفییە باڵاکانەوە پەیوەست دەکات، فەرمانی سوکراتی "خۆت بناسە" دەهێنێتە ناوەوە و پێشنیار دەکات کە ئەکتەرە ڕاستەقینەکان فەیلەسووفی ئەزموونی مرۆیین. شانۆ دەبێتە جۆرێک لە قوتابخانەی ئەخلاقی، کە خەباتی ڕەسەنایەتی لەسەر شانۆ، هاوشێوەی خەباتی دەستپاکی لە ژیاندا، پێناسە دەکات.

خاڵێکی گرنگی دی کە جەختی لەسەر دەکاتەوە، تێگەیشتنی ستانیسلاڤسکییە لە سادەیی و خاکەڕایی. کاری هونەرمەندی ڕاستەقینە، تەنیا پیشاندانی هەست و سۆزی زۆر، یان زیرەکی و بەهرە و تەکنیک نییە، بەڵکوو ئەوەیە کە بە سادەیی، بە قووڵی و بە ڕاستگۆیی مرۆڤ بێت. لە جیهانێکدا کە نێرگسییەت بەرەبەرە بەسەر نمایشدا زاڵە، دکتۆر فازڵ جاف بانگەوازەکەی ستانیسلاڤسکی بۆ سادەیی هەم وەک بەرەنگاری و هەم وەک نۆژەنکەرەوە دەبینێت. سادەیی بۆ ستانیسلاڤسکی نەبوونی تەکنیک و ئەفراندن نەبوو، بەڵکوو بەرزترین دەستکەوت بوو بە لابردنی هەموو درۆیەک تا تەنیا ئەوەی پێویستە بمێنێتەوە.

نووسەر ئەمە تەنیا وەک پەرەسەندکردنێکی جوانیناسی پێشنیار ناکات، بەڵکوو وەک ئایدیالێکی ئەخلاقی و شێوازێکی وجوودی کە پێویستی بە ئازایەتی و نەزمێکی زۆر هەیە، پێناسە دەکات.

کارەکانی ستانیسلاڤسکی وەڵامێک بوون بۆ قەیرانە ئەخلاقی و ڕوحییەکانی سەردەمەکەی، وەڵامێک کە ئەمڕۆش گرنگە. بەم شێوەیە، "چەمکەکانی شانۆ" ستانیسلاڤسکی نەک تەنیا وەک داهێنەرێکی تەکنیکی، بەڵکوو وەک دیدێکی ئەخلاقی پێشان دەدات، کە تێڕوانینەکانی بۆ هەر شانۆیەک کە دەیەوێت گرنگ بێت، پێویستە.

٢.٢ مایرهولد: جەستە وەک شوێنێک بۆ ئازادی

دوای شیکردنەوەی ڕەهەندە ئەخلاقی و دەروونییەکانی سیستمی ستانیسلاڤسکی، نووسەر سەرنجی خۆی دەخاتە سەر مایرهولد، کە شۆڕشە شانۆییەکەی ئاسۆیەکی نوێی بۆ بیرکردنەوە لەسەر پێوەندی نێوان جەستە، شانۆ و واتا کردەوە، لە کاتێکدا مایرهولد زۆرجار بە بەراوردی سادە لەگەڵ ستانیسلاڤسکی دەخرێتە ڕوو — وەک دامەزرێنەری فۆرمی دەرەکی بەرانبەر بە ڕیالیزمی ناوەکی- فازڵ جاف وێنەیەکی ڕوونتر پێشکەش دەکات، ئەو مایرهولد وەک هونەرمەندێک دەناسێنێت کە بە هەمان شێوە خەریکی دۆزینەوەی حەقیقەتە، بەڵام بە ڕێگەیەکی جیاواز و لە ڕێی توانایی ڕێکخراو و دەربڕینی جەستەی ئەکتەرەوە بەدوایدا دەگەڕێت.

نووسەر ناساندنێکی باش بۆ چەمکی بایۆمیکانیکی مایرهولد دەکات، سیستمێکی ڕاهێنانی جەستەیی بۆ ئەکتەرەکان کە لەسەر بنەمای جووڵە، ڕیتم، هاوسەنگی و وردبینی دامەزراوە. بە پێچەوانەی نواندنی سروشتییەوە، کە پێشەنگیی بە ڕەسەنایەتی سۆزداری دەدات، بایۆمیکانیک جەخت لەسەر ڕوونی و کارایی کرداری جەستەیی دەکاتەوە. ئەکتەر ڕادەهێنرێت جەستەی خۆی وەک ئامێرێک تەماشا بکات، کە توانایی دەربڕینی ئاڵۆز و کۆدداری هەیە. جووڵە مانادار دەبێت، نەک لەبەر ئەوەی کە لاسایی ژیانی ڕاستەقینە دەکاتەوە، بەڵکوو لەبەر ئەوەی کە گوێڕایەڵی لۆژیکێکی شیعری و شانۆییە کە ڕاستەوخۆ پێوەندی لەگەڵ هەستەکان و خەیاڵی بینەراندا دەگرێت.

بەڵام دوکتۆر فازڵ جاف بە ئاگاییيەوە ئەوە نیشان دەدات کە ڕێبازی بایۆمیکانیکی مایرهولد دژە - ئەخلاقی نەبوو، هەروەها ڕەتکردنەوەی قووڵی بەها مرۆییەکانیش نەبوو. بەپێچەوانەوە، مایرهولد بڕوای وابوو کە ئازادکردنی ئەکتەر لە بارە دەروونییەکانی ڕیالیزم دەتوانێت ڕێگە بۆ دڵسۆزییەکی سۆزداری گەورەتر بکاتەوە - نەک بە دووبارەکردنەوەی وردەکارییەکانی ژیان، بەڵکوو بە بەهەند وەرگرتنی هێزە بنەڕەتییەکانی. بە ڕاهێنانی جەستە ئەکتەر جۆرێک لە ئازادی جەستەیی بەدەست دەهێنێت، کە ئەزموونی سۆزداری و هێزی نوێ دەکاتە شتێکی مومکین. بەم مانایە، نووسەر بەڵگە دەهێنێتەوە، بایۆمیکانیک بە هیچ شێوەیەک میکانیکی نییە، بەڵکوو ڕێگەیەکە بۆ گەیشتن بە داهێنانێکی ئەخلاقی.

لە ڕووی مێژووییەوە، دوکتۆر فازڵ جاف کاری مایرهولد لە نێو کەشوهەوای ڕادیکاڵی ڕووسیای سەرەتای سۆڤیەت دادەنێت، سەردەمێک کە هونەرمەندان بەدوای فۆرمی نوێدا دەگەڕان بۆ دەربڕینی واقیعی نوێی شۆڕشگێڕی. ئەزموونەکانی مایرهولد لەگەڵ دیکۆری کۆنستراکتیڤیست، ستایلکردنی جەستەیی و جووڵەی بەکۆمەڵ، بەشێک بوون لە بزووتنەوەیەکی کولتووری بەرفراوانتر، کە هەوڵی دەدا لەگەڵ نەریتەکانی بۆرژوازی بپچڕێ و شانۆیەک بۆ خەڵک دروست بکات، هەرچەندە وەک نووسەر ئاماژەی پێ دەکات، ڕادیکاڵیەتی مایرهولد لە کۆتاییدا لەگەڵ داواکارییەکان ڕۆژ بە ڕۆژ تۆتالیتارییەکانی دەوڵەتی ستالینی بەریەککەوتن. ڕەتکردنەوەی ملکەچبوونی بۆ ئایدیۆلۆژیا، پێداگرتنی لەسەر ئازادی هونەری و ڕوحی تاقیکردنەوەیی بووە هۆی چەوساندنەوە و مەرگێکی تراژیدیایی بۆ مایرهولد.

نووسەر چارەنووسی مایرهولد نەک تەنیا وەک تراژیدیایەکی سیاسی، بەڵکوو وەک ئاگادارکردنەوەیەکی ئەخلاقی دەبینێت. هونەرمەند دەبێت هەمیشە لە دژی ئەو هێزانە وریا بێت کە هەوڵ دەدەن هونەر بۆ پڕۆپاگەندە دابگرن، داهێنەریی بکەن بە ملکەچی. ژیانی مایرهولد، لە گێڕانەوەی (دوکتۆر فازڵ جاف) دا، دەبێتە هێمایەکی بەهێز بۆ ئەو مەترسییانەی کە لە ئازادی هونەری ڕاستەقینەدا هەن- ئازادییەک کە لەسەر نەزم، ئازایەتی و پابەندبوون بە کەرامەتی مرۆڤ بنیاد نراوە.

هەروەها ئەو پێوەندییەکی قووڵ لە نێوان جەختکردنەوەی مایرهولد لەسەر نەزمی جەستەیی و داواکارییە ئەخلاقییەکانی لەسەر ئەکتەر پێشان دەدات. ڕاهێنانی جەستە پێوەندی بە گۆڕینی ئەکتەر بۆ ئامێر نییە، بەڵکوو پەروەردەکردنی هۆشیاری، هەستیاری و وەڵامدانەوەیە، هەروەک چۆن ئەکتەری ستانیسلاڤسکی دەبێت ڕاستگۆیی ناوەکی پەروەردە بکات، ئەکتەری مایرهولدیش دەبێت ڕاستگۆیی جەستەیی پەروەردە بکات- پێوەندییەکی دڵسۆزانە لەگەڵ کێش، هاوسەنگی، تیمپۆ و هۆشیاری شوێن. نووسەر ڕوونی دەکاتەوە کە هەردوو ڕێبازەکە، بە قووڵی ئەخلاقین، پێداگری دەکەن لەوەی ئەکتەر ناتوانێت نە لە هەست و نە لە جووڵەدا درۆ بکات.

لە ڕێگەی گفتوگۆکەیەوە لەسەر مایرهولد، دوکتۆر فازڵ جاف تێگەیشتنی خوێنەر لەوەی شانۆ دەتوانێت چی بێت، بەرفراوان دەکات. ئەوە تەنیا فەزایەکی ڕیالیزمی دەروونی نییە، بەڵکوو فەزایەکی جەستەییشە، کە جەستەی نەزمکراو جیهانێکی نوێ دروست دەکات. بایۆمیکانیکی مایرهولد، لە دوورەوە ئەگەر سەیروسەمەرەیەکی مێژوویی بێت، لە بینینی نووسەردا دەبێتە سەرچاوەیەکی زیندوو بۆ شانۆی هاوچەرخ - بیرهێنانەوەیەک کە جەستە نەک تەنیا ئامرازێکە بۆ پێوەندی، بەڵکوو جێگەیەکە بۆ ئازادی، خەبات، و گوزارشتی ئەخلاقی.

۲.۳ برێخت: شانۆ وەک بێداربوونەوەیەکی ڕەخنەگرانە

لە بەشی سێیەمی "چەمکەکانی شانۆ"دا، نووسەر

جەخت لەسەر بیرۆکە شۆڕشگێڕییەکانی برێخت دەکات، وەک هێزێکی گرنگی بیرکردنەوە لە مەبەستی شانۆ، لە جیهانی مۆدێرندا، لە کاتێکدا ستانیسلاڤسکی بەدوای ڕیالیزمی دەروونی کەوت و مایرهولد نمایشی جەستەیی شی کردەوە، برێخت داوای پێناسەکردنێکی بنەڕەتی پێوەندی نێوان شانۆ و بینەرانی دەکرد. لە دیدی (برێخت)دا، ئامانجی کۆتایی شانۆ نوقمبوونی سۆزداری نەبوو، بەڵکوو دابڕانێکی ڕەخنەگرانە بوو، نەک بۆ ئەوەی بینەران هەست و سۆزیان بجووڵێت، وەلێ بۆ ئەوەی بیر بکەنەوە.

نووسەر وەسفێکی ورد بۆ تێگەیشتن لە چەمکی نامۆبوونی برێخت پێشکەش دەکات. ئەم بنەمایە لە ناوەرۆکی شانۆی داستانی برێختدایە: تێکدانی بە ئەنقەستی خەیاڵ و وەهمی واقیعە، کە دیزاین کراوە بۆ ڕێگریکردن لە بینەران، نەوەک بە شێوەیەکی پاسیڤ خۆیان لەگەڵ کارەکتەرەکان ببیننەوە، لەبری ئەوە هانیان بدات بۆ تێڕامان لەو بارودۆخە کۆمەڵایەتییانەی کە لەسەر شانۆ پێشکەش کراون، لەبری ئەوەی لە جیهانێکی خەیاڵیدا بزر بن، بە بەردەوامی بینەران یادیان دەخرێتەوە کە ئەوەی سەیری دەکەن واقیعێکی دروست کراوە، واقیعێک کە دەکرێت و [دەبێت] بگۆڕدرێت.

گرنگە ئەوە بزانین نووسەر جەخت لەوە دەکاتەوە کە پێداگرتنی برێخت لەسەر نامۆبوون، ڕەتکردنەوەی هەموو سۆزێک نییە، بەڵکوو ئەوە ڕێکخستنەوەی سۆزە بەرەو تێکەڵبوونی کۆمەڵایەتی و هۆشیاری سیاسی. برێخت بڕوای وابوو کە شانۆی نەریتی بینەرانی دەخاتە باری قبووڵکردنێکی پاسیڤەوە بۆ دووبارەکردنەوەی دۆخی ئێستا. بە پێچەوانەوە،شانۆی داستانی، ئامانجی بێدارکردنەوەی هەستی بەرپرسیارێتی و کارایی بوو، هەوڵی دا بینەران لە بەکاربەرەوە بۆ بیرکەرەوە، لە بینەرەوە بۆ ڕەخنەگرێکی هۆشیار بگۆڕێت.

نووسەر تەکنیکەکانی برێخت بۆ بەدەستهێنانی نامۆبوون لە نمایشدا دەخاتە ڕوو، بە بەکارهێنانی دەستەواژەی ڕاستەوخۆ و نیشاندان و گۆرانی، کە سەرنج دەخاتە سەر کرداری شانۆکە، نەک لایەنی هەست و سۆز، هەروەها شێوازی نواندن کە جەخت لەسەر ژێست (gestures) دەکاتەوە و هەڵوێستی کۆمەڵایەتی کە لە جووڵە و هەڵسوکەوتی کەسایەتیدا بەرجەستە کراوە. ئەم تەکنیکانە بۆ لەناوبردنی چێژی شانۆیی نین، بەڵکوو بۆ دروستکردنی چێژێکی قووڵتر، هۆشیارتر، پرسیارکردن و خەیاڵکردنی بژاردەکانن.

یەکێک لە خاڵە گرنگەکانی نووسەر، جەختکردنەوەیەتی لەسەر داواکارییە ئەخلاقییەکانی برێخت لە ئەکتەر، هەروەک چۆن ستانیسلاڤسکی داوای ڕاستیی ناوەکی دەکرد و مایرهولد داوای وردبینی جەستەیی دەکرد، برێخت داوای هۆشیاری سیاسی دەکرد. ئەکتەر نابێت بە ئاسانی "ببێت" بە کەسایەتییەکە، بەڵکوو دەبێت بە شێوەیەکی ڕەخنەگرانە کەسایەتییەکە پێشکەش بکات و نیشانی بدات کە ئەوانە حەتمی نین، بگرە لەلایەن هێزە کۆمەڵایەتییەکانەوە شێوەیان پێ دراوە و دەکرێت بە شێوەیەکی دی بن. بەم شێوەیە ئەکتەر دەبێتە جۆرێک لە ڕێبەری ئەخلاقی، کە بینەران بەرەو بینین، پرسیارکردن و لە کۆتاییدا کردار ڕێنمایی دەکات.

هەروەها دوکتۆر فازڵ جاف، برێخت لە ساتی مێژوویی خۆیدا دادەنێت: ئاژاوەی ئەڵمانیا، سەرهەڵدانی فاشیزم، دەرکردن و شەڕی سارد. شانۆی برێخت، لە قەیراندا لەدایکبوو، وەڵامێک بوو بۆ پێویستی فۆرمێکی هونەری کە بتوانێت بەرەنگاری زۆرداری ببێتەوە. نادادپەروەری ئاشکرا بکات و هاوپشتی ببەخشێت. ئەم بناغە مێژووییە، تێڕوانینی دوکتۆر فازڵ جاف بەهێز دەکات کە پرۆژەکەی برێخت بە قووڵی پێوەندی بە جیهانی ئەمڕۆوە هەیە، کە فۆرمی نوێی ستەمکاری، نایەکسانی و دەستکاری ئایدیۆلۆژی هەڕەشە لە کەرامەتی مرۆڤ دەکەن.

نووسەر لە کۆتایی گفتوگۆکەیدا لەسەر برێخت، هونەرمەند وەک بوونێکی ئەخلاقی وێنا دەکات، کەسێک کە ڕەتی دەکاتەوە بینەران خۆشحاڵ بکات، ڕەتی دەکاتەوە بە وەڵامی ئاسان دڵنەوایییان بداتەوە، لەبری ئەوە داوا دەکات کە بەرپرسیارێتی هەڵبگرن. برێخت نەک تەنیا وەک شانۆنووسێکی سیاسی، بەڵکوو وەک بیرمەندێکی ئەخلاقی قووڵ دەردەکەوێت.

٢.٤ شانۆ و ئەخلاق: لەودیوی تەکنیکەوە

لە دەرەوەی لێکۆڵینەوە وردەکەی لە داهێنەرە گەورەکانی شانۆ، "چەمکەکانی شانۆ" تێڕامانێکی فراوانتر لەسەر ڕەهەندە ئەخلاقییەکانی خودی شانۆ پێشکەش دەکات. نووسەر لە سیستم، یان ستایلە دیاریکراوەکان دوور دەکەوێتەوە بۆ ئەوەی نیگەرانییەکی ڕوونتر باس بکات. پرسیاری بۆچی بە گشتی شانۆ دەکەین و شانۆ داوامان لێ دەکات ببینە چ جۆرە مرۆڤێک. ئەو، خوێنەر، چ ئەکتەر، دەرهێنەر، یان توێژەر بێت، بەرەنگار دەکاتەوە بۆ ئەوەی شانۆ تەنیا وەک ئامرازێکی بێلایەن بۆ چێژی جوانناسی سەیر نەکات، بەڵکوو وەک کردەیەکی ئەخلاقی و فەلسەفی قووڵ سەیری بکات.

نووسەر بەڵگە دەهێنێتەوە کە شانۆ، لە ناواخندا، پرۆژەیەکی مرۆییە کە داوای ڕاستگۆیی و ئازایەتی و پابەندبوونێکی ڕادیکاڵ بۆ تێگەیشتن لە دۆخی مرۆڤ دەکات. ئەو ڕایدەگەیەنێت کە تەکنیکەکانی نواندن بەبێ بناغەیەکی ئەخلاقی، هەرچەندە پێشکەوتووش بن، لە کۆتاییدا دەکەونە نێو بێواتاییەوە. شارەزایی تەکنیک بەبێ گەشەپێدانی ڕەگەزە ئەخلاقییەکان، نمایش و شانۆ بەرەو خۆپەرستی دەبەن، بە پێچەوانەشەوە کاتێک تەکنیکی شانۆیی لە جیددییەتێکی ئەخلاقیدا ڕەگی داکوتاوە، دەبێتە ئامرازێک بۆ گەڕان، ئاشکراکردن، دۆزینەوە و بەریەککەوتنێکی مرۆیی قووڵ.

بە سوودوەرگرتن لە نموونەکانی هەردوو نەریتی کۆن و مۆدێرن، نووسەر جەخت لەوە دەکاتەوە کە بیرۆکەی شانۆ وەک فەزایەکی ئەخلاقی نوێ نییە. ئەو ڕەگوڕیشەکانی بۆ شانۆی یۆنانی کۆن دەگەڕێنێتەوە، کە لەوێدا شانۆ تەنیا شوێنی خۆشگوزەرانی نەبوو، بەڵکوو دامەزراوەیەکی مەدەنی بوو کە تێیدا بابەتی فەلسەفی و ئەخلاقی بە ئاشکرا لێکۆڵینەوەیان لەسەر دەکرا. تراژیدیا بە تایبەتی وەک جۆرێک لە ڕامانی بەکۆمەڵ لەسەر کرداری مرۆیی، داواکارییەکانی دادپەروەری و بەرپرسیارێتییەکانی دەسەڵات دەبینرا. دوکتۆر فازڵ جاف نیگەرانە کە شانۆی مۆدێرن زۆر جار ئەم ڕەهەندەی لەدەست داوە.

لەم ڕووەوە، نووسەر بۆ چەمکە فەلسەفییە سەرەکییەکان دەگەڕێتەوە وەک ڕاستی، بەرپرسیاری و ئازادی. ئەو پێداگری دەکات کە یەکەم بەرپرسیارێتی ئەکتەر بۆ دەرهێنەر، بینەران، یان تەنانەت شانۆگەرییەکەش نییە، بەڵکوو بۆ ڕاستییە، ئەمە بە واتای ڕاستی ڕووت و ڕەها نییە، بەڵکوو بەشداری ڕاستگۆیانەی ئەکتەرە لەگەڵ واقیعی ئەزموونی مرۆیی خۆی. نواندن، واتە شایەتیدان، ئازارچەشتن لەگەڵ ئەوانی تر، دڵخۆشبوون لەگەڵیان، ئاشکراکردنی ئاڵۆزی و دژایەتییەکانی بوون بەبێ حوکمدان، یان سادەکردنەوە. بەم واتایە، ئەکتەر دەبێتە جۆرێک لە فاکتەری ئەخلاقی، کە کارەکەی دەتوانێت، یان ژیانی ئەخلاقی کۆمەڵ بەرز، یان نزم بکاتەوە.

هەروەها نووسەر چەمکی نەزم و ڕێکخستن لە نواندندا دەخاتە ڕوو و بە بابەتی ئەخلاقییەوە پەیوەستی دەکات. نەزمی هونەری ڕاستەقینە پێوەندی بە پەروەردەکردنی خووەکانی دڵسۆزی، بێفیزی، سەرنج و پشتیوانییەوە هەیە. ڕاهێنانی ڕۆژانەی ئەکتەر، کارکردن لەسەر دەنگ، جەستە، خەیاڵ و بەردەستبوونی سۆزداری، فۆرمێکی ڕاهێنانی ئەخلاقییە، هەوڵێکی بەردەوامە بۆ زاڵبوون بەسەر تەمبەڵی، ترس، خۆهەڵکێشان و بەربەستەکانی تری دوورکەوتنەوە لە ڕەسەنایەتی.

لـەم ڕوانگەیـەوە، هۆڵـی مەشـق دەبێتـە تاقیگـەی ڕوح، کـە تێیـدا ئەکتـەر نـەک تەنیـا پیشـەکەی دەمـەزەرد دەکاتـەوە، بەڵـکوو کارەکتـەری خۆیشـی بنیـاد دەنێـت.

گرنگە ئەوە بزانین، نووسـەر باسـی ئەو مەترسییانە دەکات کـە هەڕەشـەن لـە سـەر شـانۆیەکی ڕەسـەن. ئـەو هۆشـداری دەدات لـە بـە کاڵاکردنـی هونـەر، کـە تێیدا نمایشـەکان لەگـەڵ داواکاری بـازاڕ دەگونجێنرێن، نـەک ڕاسـتی مرۆیـی. ئـەو ڕەخنـە لـە نواندنـی بەرژەوەندیخـوازی کەسـی دەگرێت، کـە تێیدا ئەکتـەر بـەدوای ناوبانگـی کەسـیدا دەگەڕێت، نـەک پێوەنـدی ڕاسـتەقینە. هەروەهـا ئـەو شـانۆی ئایدیۆلـۆژی ڕەت دەکاتــەوە کــە واقیعــە ئاڵــۆزە مرۆییــەکان بــۆ دروشـمی سیاسـی سـادە کـەم دەکاتـەوە. بـۆ دوکتـۆر فـازڵ جـاف، هەمـوو ئـەم ئـارەزووە تاکـە کەسـییانە دەچنــە خانــەی ناپاکــی ئەخلاقییــەوە. چونکــە ئەمانـە ڕێگەیەکـن بـۆ بەکارهێنانـی بـۆ بەرژەوەندییـە کەسـییەکان و خۆدەرخسـتن و پارەخـواردن. ئەمـەش پێچەوانــەی بنەمــا ئەخلاقــی و مرۆییەکانــە کــە ستانیسلاڤسـکی باگـەوازی بـۆ دەکات، کاتێـک دەڵـێ: هونـەرت لەخۆتـدا خـۆش بوێـت، نـەک خـۆت لـە هونـەردا خـۆش بوێـت.

نووسـەر شـانۆیەکی دەوێت کە هـەردوو هونەرمەندان و بینـەران بەرەنـگار بکاتـەوە بـۆ گەشـەکردن. ئـەو ئەکتـەر وەک ئامرازێکـی پاسـیڤ، یـان نمایشـکارێکی بەناوبانـگ نابینێـت، بەڵـکوو وەک کارمەندێکـی ئەخلاقــی دەیبینێــت، کــە لــە ئەرکــی تێگەیشــتنی مرۆییـدا بەشـدارە. ئـەو بانگـەوازی شـانۆیەک دەکات کــە جورئەتــی پرسـیارکردنی هەبێــت و بتوانێــت ڕووبـەڕووی ناعەدالەتـی ببێتـەوە، بەبـێ ئـەوەی بکەوێتــە نێــو ئایدیۆلۆژیایەکــی دۆگمــا. شــانۆیەک کـە ڕێـز لـە کەرامەتـی هـەر مرۆڤێـک دەگرێـت کـە نوێنەرایەتـی دەکات. شـانۆیەکی ئـاوا پێویسـتی بـە ئازایەتییەکـی زۆر هەیـە، چونکـە زۆر جـار دەبێـت دژی تێگەیشـتنە هەڵەکانـی سـەردەم و کۆمەڵەکـەت بوەسـتیتەوە.

لـە سەرتاسـەری ئـەم تێڕامانـەدا نووسـەر بـەردەوام بـۆ بیرۆکـەی ئـەوە دەگەڕێتـەوە کـە شـانۆ دەبێـت کردەیەکـی خۆشەویسـتی بێـت، نـەک خۆشەویسـتی سۆزداری، بەڵـکوو خۆشەویسـتییەکی سـەخت و داواکار کـە پێداگـری لەسـەر بینینـی ئازارەکانـی ئەوانـی تـر دەکاتـەوە، نـەک ڕەتکردنـەوە و ڕوو وەرگێـڕان لـە ئازارەکانیـان. نوانـدن لـە دیـدی ئـەودا، فۆرمێکـی هاوپشـتییە، ڕێگەیەکـە بـۆ وتنـی: "مـن دەتناسـمەوە؛ مـن پاڵپشـتی لـە تێکۆشـانەکانت دەکـەم؛ مـن ڕەخنـە لـە ئـازار و خۆشـییەکانت ناگـرم". لـە جیهانێکـدا کـە بەرەبـەرە توندوتیـژی، ناعەدالەتـی و نامۆبـوون پەرەدەسـێنن، نووسـەر پێشـنیاری ئـەوە دەکات کـە شـانۆیەکی ئەخلاقـی دەتوانێـت وەک کلاوڕۆژنەیـەک گوڕزەتیشـکی ڕووناکـی بۆ ڕۆژە تاریکـەکان بگەڕێنێتەوە.

لـە کۆتاییـدا، دیدگـەی نووسـەر ئامـاژە بـۆ بینینـی شـانۆ وەک نەزمێکـی ڕوحـی دەکات. بەبـێ ئامـاژەدان بـە هیـچ نەریتێکـی ئایینـی دیاریکـراو، ئـەو باسـی گەشـتی ئەکتـەر وەک جۆرێـک لـە گەشـتی ڕەسـەنایەتی، بەزەیـی و دانایـی دەکات. شـانۆ بـەم مانایـە دەبێتـە فەزایەکـی پیـرۆز، نەک لەبەر ڕێوڕەسـم و سـرووتەکان، بەڵـکوو لەبـەر خـودی شـانۆ خـۆی. چونکـە شـانۆ یەکێکـە لـە پراکتیکـە ئەخلاقییـە هـەرە پێویسـتەکانی مرۆڤایەتـی.